

PAPER DETAILS

TITLE: Türk Alevî-Bektasî İnanislarında Samanlığın İzleri

AUTHORS: Harun GÜNGÖR

PAGES: 237-249

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/689100>

TÜRK ALEVÎ-BEKTAŞÎ İNANIŞLARINDA ŞAMANLIĞIN İZLERİ

HARUN GÜNGÖR*

Bektaşî inanışları ile şamanlık arasındaki ilişkiye geçmeden önce, hâlâ ülkemizde bir din olup olmadığı tartışma konusu olan şamanizmin tanımını yapmak, daha sonra şamanlıkla ilgili rivayetleri tespit edip bu rivayetlerdeki motiflerle Bektaşîlik ve hatta Sünnî menkıbelerde tespit edilmiş olan motifleri karşılaştırarak bunlar arasındaki benzerlik ve daha uygun bir ifadeyle ayniliklere dikkat çekmek, ayrıca da bazı hususlar üzerinde durmak istiyorum.

Eliade'a göre şamanizm *hem mistik, hem büyü, hem de kelimenin geniş anlamında din olan arkaik vecd tekniklerinden biridir.*¹ Couliano ise bunu; *bir din olmaktan ziyade gayesi insanlar alemine paralel, ancak görünmez ruhlar alemi ile ilişki ve beşeri işlerin yönetiminde ruhların desteğini sağlamaktan ibaret ekstazik ve trapötik metodlar toplamıdır* diye tanımlamaktadır.² Özü itibarıyla animizm, animatizm ve zoomorfizme kadar birçok görünüm altında karşımıza çıkan şamanlığı diğer din ve düşünce

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Mircea Eliade, *La Chamanisme et les techniques Archaïques de l'Extase*, Payot, Paris, p. 14.

² Mircea Eliade, Ioan P. Couliano, *Dictionnaire des religions*, Paris 1990, p. 99.

sistemlerinden ayıran temel özellik, şamanlıkta yaşayan insanla onun çoktan ölmüş olan ataları arasında sıkı bir bağın bulunmuş olması gerçeğidir. Şamanlıktaki bu bağı büyücü, sihirbaz, talip ve nihayet din adamı olarak kabul edilen şamanlar kurmaktadır. Eski Türk dinini şamanizm olarak belirlemek hatalıdır, çünkü bu dinin boyutları şamanizmi aşmaktadır. Bununla birlikte şamanizm, eski Türk dini ile öylesine içiçedir ki, bu bakımdan diyebiliriz ki, şamanizm olsa olsa eski Türk dininin sadece bir boyutunu oluşturmaktadır. Şamanizmin çok esnek bir yapıya sahip olması resmî dinler tarafından ortadan kaldırılmasına engel olmuştur. Sosyal bir gerçeklik olan şamanizm ile Bektaşîlik inançlarını bu çerçeveye içinde karşılaştırmak istiyoruz. Bu sebeple öncelikle konu ile ilgili bazı şaman hikâyelerini burada zikretmekte fayda vardır:

1 - *Kurtarıcı şaman kız*

Geçmiş zamanlarda, hele Yakut olduğumuz dönemlerde Yölken Bıraayı adında bir şaman yaşıyordu. Bizim Oltek cemaatının ecdâdı olan bu şaman, rivâyete göre, katil bir kişi idi, çok şamanları yiyip canını almıştı. Kimi gönlünden geçirmişse onu yedi. Bu özelliğinden dolayı diğer şamanlar ona düşman oldular ve onu yok etmeyi düşündüler.

Bir defa dokuz şamanın Abası'ları (kötü ruhları) bir yere toplanıp onun üzerine yürüdüler. Onlar hemen her dona girdiler; Ayı, kurt, köpek ve hatta öküz bile oldular.

Onlar çok olduklarından hemen şamanı yemeye başladılar.

Bu durum karşısında, şaman canını kurtarmak için kaçabilmenin yolunu aradı ve onun ruhu korkunç bir kuşa dönüp Lena ırmağına doğru uçtu. Oradan da ırmağın akış istikametine yöneldi. Bunu gören diğer şaman ruhları da hemen *kuş donuna* girip onun ardınca gittiler ve onu kovdular.³

2 - *Şamanoğlu atasının intikamını alıyor*

Adagalaah adında bir şaman yaşıyordu. O da eski ananeye göre başka şamanlarla yarışmak zorundaydı.

³ *Şaman Efsaneleri ve Söylemeleri*, (Tercüme ve tertip edenler: Fuzuli Gözelov, Celal Memmedov), Bakı 1993, s. 84.

Bir defa Kısınce şaman büyük bir *kuş donuna* girip uçup *Itık-Haya* dağına geldi, kondu. Kısınce şamanın boynu o kadar uzun idi ki, ırmağın bu sahilinde durup öbür sahilinden ağzı ile ot koparırdı.⁴

3 - Şamanın balta yutması

... şaman kendi kendine mırıldandı ve öz ruhlarına bir şeyler söyledi. Bundan sonra Huren Ool yavaşça baltanın sapını çıkardı ve yavaş yavaş *baltayı yutmaya* başladı.⁵

4 - Aynı anda yedi yerde olan şaman

Meşhur şaman Kıçakan'ı kesip doğradığında o *yedi donda* ortaya çıkıp görünürdü. Birini tutup yere yıkıp doğramak istediğinde bir başka Kıçakan meydana çıkıp "onu bir daha doğrayın" derdi.

Bunu da tutup yere yıkıp kesmek isteyince bu defa da başka bir Kıçakan gelip "onu bir daha doğrayın" derdi. Bu Kıçakan öyle bir şamandı ki, aynı anda yedi yerde olabilirdi.⁶

5 - Balık şaman

Bir erkek şamanla bir kadın şaman kamlık etmeye başladılar. Kadın şaman dedi:

- Hangi dona girip birbirimizin gücünü deneyelim.

Erkek şaman:

- Balık donuna girelim. Dedi.

Kadın şaman *balık donuna* girip denize daldı. Erkek şaman da onu kovalamaya başladı. Kısa bir süre sonra ona ulaştı ve şaman kadını kuyruğundan yutmaya başladı. Ancak şaman kadın onun ağzına sığmadı. Büyük bir çabayla onun ağzından çıkıp erkek şamanın bizzat kendisini yuttu.

Şaman kadın *su kuşu donuna* girip evine uçarak döndü.⁷

⁴ Memmedov Gözelov, *a.g.e.*, s. 64.

⁵ *A.g.e.*, s. 65.

⁶ *A.g.e.*, s. 69.

⁷ *A.g.e.*, s. 76.

6 - *Mal-garaya ölüm getirmek*

Birgün Küsteh, Terbeet Mihail'in evine misafirliğine geldi. Terbeet Mihail'in karısı çok cimri idi. Şaman kadından et pişirmesini istedi. Fakat hanım etlerinin olmadığını söyledi ve şamana eti pişirmedi.

Şaman karıya "Biraz bekleyin etiniz olacak" deyip çıkıp gitti. Şamanın evi terketmesinden hemen sonra ev sahibinin öküz ve inekleri öldü.⁸

7 - *Şaman kadının gücü*

Çırtak Ool adında meşhur bir kadın şaman vardı. Bir defasında Çırtak Ool yabancı bir evde idi. O bu evde iken baktı ki bir dolapta bir içki bardağı mevcut. O, ev sahibinden kendisine biraz içki vermesini istedi. Ev sahibi ise ona evde içki bulunmadığını söyledi.

Çırtak Ool hiçbir şey söylemeden evden çıkıp gitti. Ertesi gün şaman kadına içki vermeyen eve yıldırım düştü ve ev yanıp kül oldu.⁹

8 - *Şamanın yıldızı koparması*

Eski zamanlarda Yotuuleeh Yergen Oyun adında bir şaman vardı. O, ulu yaratıcı *Uluğ Toyon*'a kamlık eylediği zaman ipten tutarmış.

Onun hakkında şöyle bir olay anlatırlar: Rivayete göre onun zamanında köyde bir yıldız meydana geldi. Bunun sonunda köyde bolluk-bereket azaldı. Ağaçlar, otlar kurudu. Yeryüzün açlık bürüdü. Kışın ise gün batısından buz gibi soğuk rüzgar esmeye başladı.

Bu durumu gören şaman kamlık edip hemen o yıldızı gönderenin yanına göğe uçtu. Şaman göğe çıkınca kurt derisinden olan kürküne büründü, keskin baltasını da beline bağladı. Yedi gün gece-gündüz şaman durmadan kamlık etti. Kamlık ettiğinde şaman hemen o deriden yapılmış ipten tutmuştu. Şaman yedi gün gece-gündüz baltasıyla yıldızı doğradı. Anlatırlar ki, o yıldızı doğradıkça gökten yere buz dökülürmüş, gecelerden bir gece

⁸ Gavril Vasilyeviç Ksenofontov, *Şamanizm Izbrannie Trudi*, Yakutsk 1992, s. 184.

⁹ Memmedov Gözelov, *a.g.e.*, s. 64.

şaman gökten inip "Ben yıldızı koparıp doğradım.Yeryüzü hayatını düzene koydum." Şaman kamlık ettiği vakit o soğuktan buz bağlarmış.

Rivayete göre o zamandan itibaren yüryüzünde yaşayış değişmedi. İşte bu çağda insan nesilleri birbirinden henüz ayrılmamışlardı.¹⁰

9 - Şaman Sat Soyzul'un mucizesi

Bu olaylar Terektig çayının sahilinde şaman Sat Soyzul'un yurdunda olur.

Mevsim sonbahar ve akşam olmuştu (gün kararmıştı). Ulu şaman Sat Soyzul özünün dediği gibi, *gökten düşen demirden yapılmış bıçağını çıkarıp göğsüne sapladı*. Ben tokmağın her darbesinden sonra bıçağın şamanın göğsüne nasıl girdiğini gördüm.

Öyleki bıçak sapına kadar onun göğsüne girdi. Şaman halsiz düşüp kaldı. Cemaat onun öldüğüne inanıyordu. Ancak bir müddet sonra şaman hareket etti. Bıçağı göğsünden çıkardı. Sakin bir biçimde kamlık etmeye başladı.¹¹

10- Şaman Mahunay kayağa binip atları koşmadan onları harekete geçirirdi. Söylenildiğine göre *Irkutlar*'ın başkanı onun gücünü denemek istedi.

"Yetmiş araba saman getirip şamanın üstüne dökün ve samanı yakın" dedi. Emredilenler söylenileni yaptılar. Saman sönünce baktılar ki şaman Mahunay külün içinden ayağa kalkıp üstünü ve başını silkeleyip kalkıp gitti.¹²

11 - Su üzerinde yürüyen şaman

Çok eskiden Kaçikat kasabasında Kaçikaat Oyun isminde ünlü bir şaman yaşıyordu. Onunla ilgili bir çok mucize anlatılır. Onlardan biri şöyle idi:

¹⁰ A.g.e., s. 65-66.

¹¹ A.g.e., s. 68.

¹² Ksenofontov, a.g.e., s. 185.

Kaçikat birgün Nemyegin kasabasına geldi ve oranın yerli şamanı Sokolooh'tan kendisi ile birlikte yola çıkmasını istedi. Sokolooh buna razı oldu.

Onlar Lena ırmağının kenarına geldiler. Kaçikat şamanı ayağına bir ayakkabı giydi suyun üzerinden yürüyerek karşıya geçti. Sokolooh şamanı ile karşı tarafta bulunan sandalı bir el hareketi ile çağırdı. Boş sandal gelip onun yanında durdu. O şaman boş sandala binerek karşıya geçti.¹³

12 - Şaman Totogoş

Telengitler'de bir ulu şaman vardı. Bir gün Rus Çarı emir verdi ki, bütün şamanları yakın. Sadece Totogoş yanmadı. Bu durumu gören Rus Çarı ona *Abıs Kam* adını verdi ve onun kamlık yapmasına müsaade etti.

Ya Oyrot Hanın kendisi, ya da Elzen Hanın oğlu hastalanmıştı. Han şaman Abıs'ı ona kamlık etmek için çağırdı. Abıs Karez gelip hastayı kurtardı. Han ona yıldıktan *dokuz at* bir de seyis verdi.

Totogoş atları karşıya gönderdi. Kendisi de gizlice Han'ın yurduna yakın bir yerde kaldı. Totogoş'un amacı Han'ın kızını kaçırmaktı. Şaman kızla söyleşip anlaşılmıştı. Şaman, kızı gece kaçırdı. Han onların arkasına atlılar gönderdi ve emir verdi ki "eğer onları tutarsanız kızımı atların kuyruğuna bağlayın her parçası lime lime olsun. Şamanın da başını gövdesinden ayırın."

Atlılar denileni yaptılar. Kızı ikiye böldüler şamanın da başını bedeninden ayırdılar. Ayrılan başı da atın eğerinin kayışına bağladılar. Ancak *baş kahkaha ile gülmeye başladı*. Şamanın bedeni de sağlam insan gibi atlıların arkasından yürüyerek geldi. Onu böylece Oyrot hanın yanına getirdiler. Burada *Totogoş taşa döndü* ve şimdi orada durmaktadır. *Bu taş kimine sarı taş, kimine ak taş, kimine de kırmızı taş gibi gözükmektedir*.

Şimdi o taşın yakınlarında bir ulu şaman yaşamaktadır. Rivayete göre güçlü şamanlar bu taşın yanında hiç zarar görmeden kamlık ederken zayıf şamanlar ise ölürlük. Cemaat şimdi de bu taş kurban vermektedir.¹⁴

¹³ Memmedov Gözelov, *a.g.e.*, s. 69.

¹⁴ *A.g.e.*, s. 63.

13 - Yaşlı kadın ve erkeği çocuk sahibi yapmak

Sielleh Esurgyu çok ihtiyardı. Karısı da 60 yaşında idi ve o zamana kadar hiç çocukları olmamıştı. Bir gün bunlara iki şaman geldi. Onlar Yakut ilinden geldiklerini ve Kaçikat (kuzey kangal) ulusundan olduklarını söylediler. Şamanlar o gece orada misafir kaldılar. Sohbet esnasında ev sahipleri çok ihtiyarladıklarını, ama bir türlü çocuklarının olmadığını söylediler.

Şamanlar gece orada kaldılar. Sabah olunca şamanlardan biri "Gece bir rüya gördüm. Rüyamda sizin çocuğunuzun olacağı müjdesi verildi" dedi. Ev sahipleri şamanlardan Tanrının kendilerine çocuk vermesi için dua etmelerini rica ettiler. Şamanlar da daha önce böyle birşey yaptıklarını söylediler ve dua etmeye razı oldular.

Şamanlar ilk önce Ayıısı'tan (doğum tanrısı) dua ederek ihtiyarlara çocuk vermesini istediler. Fakat bu konuda Ayıısı'tan yardım alamadılar. O zaman büyük şaman "Bana bu iş için yağmur ve şimşek tanrısı yardım etmişti" ona dua edelim dedi.

Ev sahipleri bu tanrıya da dua etmeleri için yalvardılar bunun üzerine şamanlar gece-gündüz dans edip dua ettiler. Sonunda yağmur ve şimşek tanrısı Syuylen-Bılıt Terayoçer syule Han'a ulaşabildiler. Bu tanrı şaman adaklarını, kurban ve duaları karşılığı ihtiyarlara iki erkek çocuk bahşetmeye söz verdi.

Çocuklardan birinin ismi Çohuh, diğerinin ismi ise bulutların ve yağmurun simgesi olarak adını Syuyule Bagdarın olmasını istedi.

Şamanlar tanrının söylediğini ihtiyarlara anlattılar. Çocukların ruhu için de kadının başucunda brrr... (dua) okudular.

Ev sahibinden birçok hediye alan şamanlar, 3 yıl sonra geleceklerine dair söz verip oradan ayrıldılar. Gerçekten 3 yıl sonra dönen şamanlar ev sahiplerinin iki çocuğu olduğunu gördüler. Ev sahipleri de yeniden onlara hediyeler verdiler.¹⁵

¹⁵ Ksenofontov, a.g.e., s. 193-194.

14 - Ölünün diriltilmesi

Eski zamanlarda Bergese Oyun adlı bir şaman vardı. Onunla aynı zamanda Hoçin ulusunda Hamnatçıt Oyun adında başka bir şaman da yaşardı.

Bergese Oyun'un bir dostu vardı. Bir gün dostunun biricik oğlu verem hastalığına tutuldu. Dostu Vilyuy'da oturan Bergese Oyun'a bir adam gönderdi ve Bergese Oyun'dan oğlunun hastalıktan kurtarılmasını istedi. Bergese şaman daveti alınca, daveti getiren adama "Ben hastayım, gidemem Hoçin'de benden hiç de geri olmayan Hamnatçıt adında bir şaman var onu götürün" dedi.

Hemen adam Bergese'nin söylediği üzere Hamnatçıt şamana müracaat etti. Bu şaman da gitmeye razı oldu. Bunlar yola koyuldular. Akşam olunca şaman beraberindeki adama "bana öyle geliyor ki boş yere gidiyorum. Hastanın durumu daha da ağırlaşmıştır. Şimdi başında beş şaman vardır. Biz oraya ulaştığımız vakit hasta ölecek o zaman ben kamlık edeceğim. Sen atın eğerinin altından oturacağı götürüp evin ortasına koyarsın sonra da bana içmek için süt verirsın" dedi.

Bunlar Inahsıt'ın evine geldiler. Baktılar ki Inahsıt'ın oğlu henüz ölmüş. Evde birçok adam vardı. Onların arasında beş şaman da bulunuyordu. Orada bulunanların çoğu ağlıyordu. Bunlar şamanı görünce ve onu boş yere getirdiklerini ifade etiler.

Buna aldırmayan şaman Namatçıt kamlığa başladı. İlk önce ev sahibinden süt pişirmesini istedi. Şaman kamlık ettiği zaman ölü dirildi ve süt istedi. Ölü süttten biraz tattıktan sonra "anlamıyorum ya ölmüş ya da bayılmışım" dedi. Namatçıt da "ben hele dün en özüm barede ruhlara haber verip onun canını saklamıştım, hasta ölmeyip kendinden geçmişti" dedi. Daha sonra şaman hastanın babasına dönerek oğlunun üç yıldan önce ölmeyeceğini söyledi. Bunun üzerine çocuğun babası şamana üç at yükü hediye verip onu evine gönderdi.¹⁶

¹⁶ Memmedov Gözelov, *a.g.e.*, s. 111; Ayrıca karşılaştırma için bkz: *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî "Vilâyetname"* nşr: Abdalbaki Gölpınarlı, İstanbul 1990, s. 18-19.

Genel değerlendirme:

Özenle seçerek yukarıya aldığımız hikayelerde Kam, Oyun, Bahşi, Şaman ve Beki... adıyla anılan şamanların başvurduğu çeşitli olağanüstü olayları, Anadolu Alevî-Bektaşî menkıbelerindeki Baba, Eren, Alp, Alperen ve Abdal'ların gösterdikleri kerametlerle karşılaştırsak, ancak o zaman bunların birbirleri ile etkileşimini daha açık olarak görebilir, Anadolu'daki uzantılarını daha kolay tesbit edebiliriz. Bu düşünceden hareketle şaman hikayelerinde geçen unsurları (motifleri) tek tek ele alalım.

- a) Don değiştirmek (Bkz. 1,2,3,4,5, no'lu hikaye)
- b) Aynı anda çeşitli yerde gözükmek (4 no'lu hikaye)
- c) Kendisine yalan söyleyen kimseye kötülük musallat etmek (6 no'lu hikaye)
- d) Ateşte yanmamak (9 no'lu hikaye)
- e) İnsanları taşa çevirmek (10 no'lu hikaye)
- f) Akıldan geçenleri bilmek (11 no'lu hikaye)
- g) Yabancı bir cismi yutmak (3 no'lu hikaye)
- ğ) Yaralayıcı veya öldürücü bir cismi bedenine saplamak (8 no'lu hikaye)
- h) Tabiat güçlerine hükmetmek (7 no'lu hikaye)
- ı) Başka bir şamana karşı meydan okuyup onu alt etmek (5 no'lu hikaye)
- i) Ölüyü diriltmek (11 no'lu hikaye)
- j) Su üzerinde yürümek (9 no'lu hikaye)
- k) Yaşlı erkek ve kadını çocuk sahibi yapmak (12 no'lu hikaye)

Şamanlık inanışları ile Anadolu Alevî-Bektaşî hatta Sünnî menkıbelerdeki benzerlikleri ve örtüşmeleri daha iyi ortaya koyabilmek ve bu konuda okuyucuya karşılaştırma imkanı vermek için bunları şematik halde şöylece sıralayabiliriz.

SÜNNİ MENKİBELERDEKİ MOTİFLER:	ALEVİ-BEKTAŞİ MENKİBELERİNDEKİ MOTİFLER:	ŞAMANLIK MENKİBELERİNDEKİ MOTİFLER:
Aynı anda değişik kılıklarda görünme	Aynı anda değişik kılıklarda görünme	Aynı anda değişik kılıklarda görünme
Mekan aşma	Mekan aşma	Mekan aşma
Öldükten sonra dirilmiş görünme	Öldükten sonra dirilmiş görünme	Öldükten sonra dirilmiş görünme
Akıldan geçenleri bilme	Akıldan geçenleri bilme	Akıldan geçenleri bilme
Gelecekte olanları haber verme	Gelecekte olanları haber verme	Gelecekte olanları haber verme
Ölüyü diriltme	Ölüyü diriltme	Ölüyü diriltme
Hastalıkları iyileştirme	Hastalıkları iyileştirme	Hastalıkları iyileştirme

Tabiat kuvvetlerine hükmetme	Tabiat kuvvetlerine hükmetme	Tabiat kuvvetlerine hükmetme, Yıldızı koparma,
Hasımlarını çeşitli şekilde cezalandırma	Hasımlarını çeşitli şekilde cezalandırma	Hasımlarını çeşitli şekilde cezalandırma
	Hayvan kalıbına girme,	Hayvan kalıbına girme
	Göklerde uçma	Göklerde uçma
	Ateşte yanmama	Ateşte yanmama
Başka bir veliye meydan okuyup onu alt etme	Başka bir veliye meydan okuyup onu alt etme	Başka bir şamana meydan okuyup onu alt etme
	İnsan, hayvan ve bitkiyi taşla çevirme	İnsanları taşla çevirme
	Düşman ve hasımlara kötülük ve felaket musallat etme	Düşman ve hasımlara kötülük ve felaket musallat etme
	Yaşlı kadın ve erkeği çocuk sahibi yapma	Yaşlı kadın ve erkeği çocuk sahibi yapma
	Suyu yanp karşıya geçme	Su üzerinden yürüyerek karşıya geçme ¹⁷

Yukarda belirtilen motifleri sadece Hacı Bektaşî Veli'nin *Vilâyetname*'sindeki motiflerle karşılaştırsak hikayelerde söz konusu edilen kahramanlar dışında hemen hepsinin aynı özelliğe sahip olduğunu görebiliriz. Örneğin, Hacı Bektaşî Veli güvercin donuna girerken,¹⁸ veliler-

¹⁷ Tablo ile ilgili karşılaştırma için Ocak'ın tahlillerinden yararlanılmıştır. Bkz: A. Yaşar Ocak, *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri*, Ankara 1984, s. 91-93.

¹⁸ *Vilâyetname*, s. 18.

den diğeri biri de doğan donuna girmiştir.¹⁹ Anadolu inanışları içerisinde yaygın olan biçim değiştirmede ikinci bir boyut da cinlerin insan, keçi, vb. donlarına girmesidir. Bu da her iki toplumda da yaşayan inanışlardandır.

Bir veliye meydan okuyup onu alt etme hakkında anlatılan menkıbenin bir benzeri Develi ilçesinin Sünnî bir köyü olan Epçe'de anlatılmaktadır. Şöyleki; Develi ilçesi Epçe köyünde medfun Epçe Sultan günlerden birgün aynı ilçeye bağlı Havadan köyü zaviyesinde bulunan şeyhi ziyaret etmek ister. Epçe Sultan bir koça binerek havalanır ve Havadan köyüne doğru yönelir. Epçe Sultan'ın kendisini ziyarete gelmekte olduğunu anlayan Havadan şeyhi ise Epçe Sultan'ı karşılamak için bir kaya parçasına biner ve havalanır. Her iki veli de belli bir noktada karşılaşır. Veliler birbirlerini selamlarlar. Ancak Epçe Sultan, Havadan şeyhinin kendinden daha üstün olduğunu onun bir kaya parçasına binip gelmiş olmasından anlamış olur ve hayatı boyunca ona saygı ve hürmette kusur etmez.

Her ne kadar bazı araştırmacılar Bektaşî menkıbeleri ile Hristiyan azizlerine ait menkıbeler arasında bir benzerlik ve paralellik kurarak Bektaşî menkıbelerini Hristiyanlıktaki azizler kültürüne bağlamak istiyorlarsa da, bu birkaç örnek bile şamanlık inanışlarının Anadolu Alevî-Bektaşî ve hatta Sünnî inanışlar üzerinde ne kadar etkili olduğunu bunların kaynağının temelini şamanlık inanışının oluşturduğunu gösterir kanaatindeyiz.

Öte yandan bu benzerlikler Türklerin İslamiyete girdikten sonra geçmiş kültürlerini tamamen unuttukarı ve onların Müslüman Türkler arasında hiçbir izinin kalmadığı iddialarının da acelece yapılmış genellemeler olduğunu göstermektedir. Hatta bu benzerlikler İslamlaşmadan önce eski Türk dini izlerinin sadece Alevî-Bektaşî marjinal gruplarda devam ettiği iddiasının da eksikliğini ortaya koymaktadır. Doğrusu bu etkilerin aynı zamanda Sünnî Müslüman Türklerin halk dindarlığı içerisinde de devam ettiğidir.

Ayrıca bu hikayelerde üzerinde durulması gereken diğeri bazı hususlarda dikkat çekmek istiyorum. Bu da, hikayelerdeki hakim motifler dışında anlatımda kullanılan ve her biri bir inancın ifadesi olan kavramlardır.

¹⁹ A.g.e., s. 19.

Bunlar: *Itık, dokuz rakamı, kurt derisine bürünerek tanrı ile temas, taş kesilme ve ayrıca kadın şamanlar* hususudur. Itık (Iduk), Türklerde teşekül eden en önemli dinî kavramdır. Bu kavramla kutsal olan, olmayandan ayrılmaktadır;²⁰ Dokuz rakamı kuzey ve doğu Türklerinin kullandıkları kutsal rakamlardır. Kurt derisine bürünerek her türlü kötülüklerden korunmak, bütün Anadolu halk inanışlarında mevcut olduğu gibi, bozkurtun kutsallığı ile ilgili diğer bir inanış da günümüzde Kayseri Sarioğlun ilçesi Karpınar Türkmen Alevîlerinde "*Bozkurt ile kıyamete kalasın*" sözünde yaşamaktadır. Şamanlıkta kadın şamanlar'ın bulunması, özellikle semitik kültür ağırlıklı dinlerin kadına bakışı dikkate alındığında, oldukça önemli ve ileri bir anlayış olarak karşımıza çıkmakta, Türk toplumunda kadının toplumda üstlendiği rol burada en açık biçimde kendini göstermektedir. Belki de bu anlayış Anadolu Bektaşî inanışlarındaki *Bacıyan-ı Rum* teşkilatının arkaik bir biçimini oluşturmaktadır denilebilir.

Kesik başın gülmesi,

"Kelle koltuğunda üç gün savaştı.

Şehitlere serdar oldu Gençosman"

mısralarındaki inançla aynı benzerliği göstermektedir.

Taş kesilme (taşa dönüşme) ise bütün Anadolu halk inançlarında oldukça önemli bir yer tutmaktadır.²¹

Yukarıda da ifade edildiği üzere şaman rivayetlerinde görülen *dokuz rakamı, Itık Haya* (kutsal kaya), *şamanın kurt derisinden kürk bürünmesi, taş kesilme motifi* ve *bir din adamı olarak kadın şamanların bulunması* Türk kültürü açısından oldukça önemlidir. Bütün bu unsurlar hem Alevî-Bektaşî inanışlarında hem de Sünnî inanışta yer almakta hatta onların temeli- ni oluşturmaktadır.

²⁰ Memmedov Gözelov, *a.g.e.*, s. 69.

²¹ Saim Sakaoğlu, *Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*, Ankara 1980, s. 140; Hikmet Tanyu, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, Ankara 1973, s. 41.

Önemle üzerinde durulması gereken bir diğer husus da *hocalara okunmadır*. Gerek Sünnî, gerekse Alevî-Bektaşî Müslümanlığı içerisinde eski Türk dininin kalıcı izlerinden birini de hastalıklar ve başka amaçlarla hoca veya dedelere başvurma geleneğinde görmek mümkündür. Bu gelenek içerisinde eski Türk kamlarının dinî-sihri birçok uygulamaları İslâmî motiflerle bezenerek meşrulaştırılmışlardır. Ancak bu devamlılık sadece Anadolu'da Müslüman Türk halk dindarlığı içerisinde kendini göstermez. Türklerden, başka dinlere girenlerde de bu devamlılığın izlerini bulmak mümkündür. Hakikaten, örneğin Hristiyan Türklerden Gagauzlar'da *babu* (yaşlı kadın) lara okunma adeti eski Türk kamlarının yukarıda sözü edilen uygulamalarının devamının bir başka örneğini oluşturmaktadır.²²

Orta Asya şamanlığı içerisinde yer alan nazar tedavisi ve ondan koruma için başvurulmuş pratikler; kurt ağzı bağlama, çocukların ağlamasını kesmek²³ Kutsal kabul edilen ağaçlara çaput bağlamak²⁴ ve hatta albastı... vb. inanış ve uygulamalar günümüz Türkiye'sinde de hem Sünnî, hem de Alevî-Bektaşî topluluklarınca aynı şekilde kabul edilmektedir.

Yukarıdaki tabloda dahil, bütün bu hususlar gösteriyorki, şamanî inanışlar ve bu inanıştaki unsurlar, Anadolu'daki Alevî-Bektaşî anlayışında değil, Sünnî anlayış üzerinde de etkilidir. Ancak burada şunu da ifade etmek gerekir ki, Türk Alevî-Bektaşîliğinin şamanlık bağlantısı Sünnî bağlantıdan daha fazladır.

Sonuç:

Kısa ifade etmek gerekirse, hem Anadolu Sünnîliği hem de Alevî-Bektaşîliği kültürel temel kaynağını Orta Asya şamanlık inanışlarından almakta, her iki inanış da o kaynaktan beslenmektedir.

²² Harun Güngör, "Gagauz İnanış ve Adetleri ile İlgili Bazı Notlar", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Mart 1994, sayı 87, s. 26.

²³ B. Rintchen, "Moğol ve Kazak Etnografyasından Seçmeler", çev: Harun Güngör, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Aralık 1985, sayı: 39, s. 225-229.

²⁴ Mihaly Hoppal, *Schamanen und Schamanismus*, Augsburg, Pattloch 1994, p. 162.

